

De Prins der Dichters wordt Joost van den Vondel genoemd en hij staat centraal in de zevende aflevering van onze serie 'Nederlandse literatuur op postzegels' van de heer J.P.A. Tolsma.

Nederlandse literatuur op postzegels (7)

Joost van den Vondel (1587 - 1679)

De maand december wordt in vele opzichten beheerst door het Kerstgebeuren. Het leek me aardig om bij dit gegeven aan te sluiten door een schrijver te behandelen in wiens werk Kerstmis (afbeelding 1) een belangrijke plaats inneemt. Ik doel hier op Joost van den Vondel en meer specifiek op zijn drama "Gijsbrecht van Aemstel". Het stuk is op twee manieren een "kerststuk": het speelt zich af op Kerstavond en het is bedoeld om opgevoerd te worden op 26 december 1637 ter gelegenheid van de opening van de nieuwe Amsterdamse schouwburg.

Afb. 1 Kerstzegel Nieuw Zeeland

Het drama, dat de meesten van u ongetwijfeld kennen, behandelt "d'Ondergang van de stad Amsterdam en zijn ballingschap". In de Kerstnacht overvalt een vijandelijk leger van Kennemers en Waterlanders de stad Amsterdam na een belegering van een jaar. De dag voor Kerstmis lijken de vijanden hun belegering te hebben opgegeven. Ze hebben een schip met rijshout "Het Zeepaerd" achtergelaten en zijn weggetrokken.

Verheugd over hun bevrijding halen de Amsterdammers het schip de stad in, niet wetende dat het schip vol zit met vijandelijke soldaten. (De naam van het schip wijst natuurlijk al op het paard van Troje, dat de Grieken gebruikten om de stad Troje te veroveren).

*Afb. 2, 3 en 4 Driehoekige sluitsteen van de Schouwburgpoort Portret Vondel
Dom van Keulen*

Aan het slot van het 1^e bedrijf viert de Amsterdamse burgerij, nog onwetend wat hen te wachten staat "Gods geboortefeest":

"Wij edelingen, blij van geest,
Ter kerke gaan op 't hoogste feest
Den eerstgeboren Heiland groeten"

Maar tegelijkertijd klinkt in het Klaerissenklooster een klaagzang op over de kindermoord in Bethlehem:

"O Kerstnacht schoner dan de dagen,
Hoe kan Herodes het licht verdragen,
Dat in uw duisternisse blinkt"

De toeschouwer beseft maar al te goed de betekenis van deze woorden: de Kerstnacht schoner dan de dagen wordt een nacht van moord.

De strijd ontbrandt en na veel vergeefse tegenstand moet Gijsbrecht het veld ruimen. De engel Rafaël verschijnt en zegt Gijsbrecht dat dit alles Gods plan is geweest maar dat de stad eens met groter glans uit haar as zal verrijzen, ook al begrijpt Gijsbrecht dat op dit moment niet,
"want d'Opperste beleit zijn zaeken wonderbaer".

Dan volgt een verwijzing naar de aanleiding voor het stuk: de opening van de schouwburg, wanneer de daden van Gijsbrecht op het toneel zullen worden getoond:

"En Aemstels oude naem zal genen lof ontberen
Als Uw naemhafte stad haar schouwburg opendoet".

Zo laat Vondel zijn eigen werk aankondigen door niemand minder dan de engel Rafaël! Deze flair, die in de 17^e eeuw bijna als onbescheidenheid zal worden beschouwd, is karakteristiek voor deze temperamentvolle Zuidnederlander. Vondel is iemand met het hart op de tong, iemand die, in tegenstelling tot Huygens en Hooft en vaak tot zijn eigen nadeel, zijn mening luidkeels verkondigt.

Hij ziet het leven als een soort toneelspel waarin iedereen voor langere of kortere tijd zijn rol speelt. Dat is voor sommigen een figurantenrol maar Vondel eist nadrukkelijk een hoofdrol op. Om deze reden vind ik het zegel dat Jan Kuiper t.g.v. Vondels 300^e sterfdag ontwierp zo passend: hij toont de driehoekige sluitsteen (afbeelding 2) die op de schouwburgpoort rustte en voorzien is van Vondels bekendste dichtregel:

"De wereld is een speeltoneel
Elk speelt zijn rol en krijgt zijn deel".

Het zegel dat t.g.v. de 350^e geboortedag verscheen, ontworpen door mevr. E. Reitsma-Valença is in dit opzicht veel minder betekenisvol (afbeelding 3).

Afb. 5 Zegel 700jaar Amsterdam

Afb. 6 Portret Willem van Oranje

Wie is eigenlijk deze Vondel?

Zijn ouders vluchten uit geloofsovertuiging, ze zijn doopsgezind, uit Antwerpen naar Keulen (afbeelding 4) waar Joost geboren wordt en van daaruit vlucht men naar Amsterdam (afbeelding 5). Opgegroeid met deze achtergrondkennis weet Vondel dat het lot zich gemakkelijk keert tegen ieder die afwijkend gedrag vertoont. In zijn jeugd is hij dan ook een trouw aanhanger van de Oranjes (afbeelding 6) die zoveel voor de vrijheid van dit land, waar hij nu woont, gedaan hebben. Maar al spoedig kruipt het bloed waar het niet gaan kan: tijdens het conflict tussen de remonstranten en de contra-remonstranten beginnen Vondels politieke opvattingen vorm aan te nemen. De remonstranten, veelal

bestaande uit kooplieden die in de stadsbesturen zitting hebben, bepleiten een zo groot mogelijke vrijheid van godsdienst en een strikte scheiding van kerk en staat. De woordvoerder van hun partij is de raadspensionaris Johan van Oldenbarnevelt (afbeelding 7). De contra-remonstranten echter, voornamelijk bestaande uit felle calvinisten, beschouwen zichzelf, en niet ten onrechte, als de harde kern van de strijd tegen Spanje. Direct daarmee verbonden zien zij de strijd tegen het katholicisme. Van godsdienstvrijheid kan in hun ogen dan ook geen sprake zijn.

Afb. 7 Portret Johan van Oldenbarnevelt

Als zij Maurits voor hun standpunt weten te winnen, wordt Oldenbarnevelt landverraad in de schoenen geschoven en hij wordt op gerechtelijk bevel onthoofd. De woede van de remonstranten daarover vindt zijn weerklank bij Vondel. Hij legt zijn boosheid neer in een drama, "Palamedes", waarvoor hij de stof vindt bij de dichter Vergilius (afbeelding 8). Op de zegel van Vaticaanstad leidt Vergilius Dante door het vagevuur. Ook voor de Gijsbrecht zal Vergilius' weergave van de strijd om Troje de inspiratiebron voor Vondel vormen. In deze klassieke stof verpakt hij zijn aanval op Maurits en beschuldigt hem van de lafhartige moord op Oldenbarnevelt. Bij het verschijnen van het stuk in 1625 herkent men natuurlijk direct de bedoelingen van Vondel. Het stuk wordt verboden en Vondel wordt veroordeeld tot een boete van f 300,—. Het zal zijn laatste veroordeling niet zijn.

Steeds blijft hij, ondanks het succes dat zijn werk heeft, kritisch, soms te kritisch, op wat er in zijn omgeving gebeurt. Neem bijv. de vele hekeldichten waarvoor hij met genoeg de calvinistische predikanten, o.a. Voetius (afbeelding 9), tot onderwerp neemt. Maar niet alleen politiek is hij kritisch. In literair opzicht is zijn kritiek soms zo scherp, dat Huygens meermalen moppert: "Vondel dunkt mij knorven in de biezen te zoeken" (spijkers op laagwater te zoeken). Maar wellicht speelt hier ook een beetje het conflict remonstrants (Vondel) - contra-remonstrants (Huygens) mee.

In zijn toneelwerk speelt Vondel steeds weer op de politieke actualiteit in: Zo laat hij in "Gijsbrecht van Aemstel" een deel van de R.K. mis opdragen, terwijl die juist in Amsterdam verboden is en laat hij in "Lucifer" de slechte engelen

(lees: predikanten) in opstand komen tegen het oppergezag van God, waarna zij veroemd worden. De reacties blijven niet uit: "Gijsbrecht van Aemstel" kon met Kerstmis 1637 niet in première gaan wegens Vondels "sympathiseeren met het Roomsche bygeloof" en "Lucifer" werd helemaal verboden.

Afb. 8 Vergilius leidt Dante door het vagevuur Afb. 9 Portret van Voetius

Door Vondels overgang tot het katholicisme tenslotte vervreemdt hij veel van zijn oude vrienden van zich, o.a. P.C. Hooft. Hoewel de biografen van Vondel bijna allen een te dramatische draai geven aan de laatste periode van zijn leven (het wangedrag van zijn zoon Joost, zijn bankroet en zijn baantje aan de Bank van Lening), kan men stellen dat Vondel door zijn hartstochtelijk en eigenzinnig optreden het in die periode bijzonder moeilijk heeft. Het regent in die tijd schimpdichten op "de onbeschaemde paepschen leugen-dichter", die het maar niet kan laten te provoceren. Ook zijn drama "Maria Stuart" wordt verboden en levert hem een boete van *f* 180,- op.

Het merkwaardige is dat men toch weer Vondel uitzoekt om een passend toneelstuk te schrijven voor de viering van het einde van de Tachtigjarige Oorlog, de Vrede van Munster. Het wordt "Leeuwendalers" waarmee iedereen zeer content is. Zo blijkt de waardering in de eigen tijd al zeer wisselvallig. Dat die waardering ook in de latere eeuwen hoogte- en dieptepunten heeft gekend, is tegen deze achtergrond niet zo verwonderlijk.

J.P.A. Tolsma

(overgenomen uit Grunopost)

Noviopostje

Gezocht: vlagstempels en gelegenheidsstempels uit de jaren '40-'45 op poststukken, betrekking hebbend op de 2e Wereldoorlog in Nederland.

Aanbiedingen aan J. Furer.